

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлиги
Бухоро давлат университети**

**Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро
илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва
истиқболлар**

**мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман
материаллари
ТЎПЛАМИ**

Бухоро - 2021

«Тил, адабиёт, таржима, адабий танқидчилик халқаро илмий форуми: замонавий ёндашувлар ва истиқболлар» халқаро илмий-амалий анжумани материаллари. Бухоро – 2021. – 666 бет

Масъул муҳаррирлар:

Менглиев Бахтиёр Ражабович – филология фанлари доктори, профессор

Жўраева Малоҳат Муҳаммадовна – филология фанлари доктори, доцент

Таҳрир хайъати:

О.М.Файзуллаев, М.Б.Аҳмедова, Н.Б. Атабоев, Ж.И.Мизрабова,
З.Т.Сафарова, З.Р.Собирова, З.Ғ.Рўзимуродова, У.С.Тоирова

Тақризчилар:

Бақоева Муҳаббат Қаяумовна – ф.ф.д., профессор

Қаршибаева Улжан Давировна – ф.ф.д., профессор

Мақолаларни тўпловчи ва нашрга тайёрловчи Инглиз адабиётшунослиги кафедраси доценти, ф.ф.ф.д. М.Б.Аҳмедова

Ушбу тўпلامда жамланган мақолалар хорижий тилларни ўқитишнинг замонавий ёндашувлари ва истиқболлари, корпус лингвистикаси масалалари, медиалингвистика ва лингвистик тадқиқотлар, қиёсий адабиётшуносликнинг долзарб муаммолари, Ўзбекистонда таржима мактаби яратиш ва уни ривожлантиришда инновацион ғоя ва технологияларни қўллаш масалалари доирасида мутахассисларнинг тажриба ва фикр алмашинувини таъминлашга хизмат қилади.

Ҳавола этилаётган мақолаларнинг савияси ва мазмуни учун муаллифларнинг ўзлари масъул ва жавобгардир.

Selection of the efficient translation strategy requires consideration of these gender markers and understanding of the place of translation units in its structure.

Conclusion. Gender dialects are only asserted in relatively small communities. Most likely gender dialects are only stable in small shape societies, what Trudgill refers to as “societies of intimates” (2011: 185). Maintaining a gender dialect distinction in a language is evidently costly: a community must preserve society-wide bidialectalism, and growing children must relearn basic linguistic principles of their native language. As a result of this gender dialect systems are diachronically unstable, and rarely survive major social upheavals within a speech community. Nevertheless, it is clear that gender dialect is a possible outcome of gendered sociolinguistic variation, which demonstrates the relative importance of the social signaling function of language compared to acquisitive ease and communicative efficiency.

References:

1. Yokoyama, Olga 1999 Russian Genderlects and Referential Expressions. *Language in Society* 28 (3): 401–429.
2. Eckert, P., and S. McConnell-Ginet 1992 Think practically and look locally: Language and gender as community-based practice. *Annual Review of Anthropology* 21:461–490.
3. Sapir, Edward 1929 Male and Female Forms of Speech in Yana. In: Josef Schrijnen and St. W. J. Teeuwen, *Donum Natalicium Schrijnen*, 79–85. N. V. Dekker & van de Vegt.
4. Dunn, Michael 2000 Chukchi Women’s Language: A Historical-Comparative Perspective. *Anthropological Linguistics* 42 (3): 305–328.

ТИЛШУНОСЛИКДА ТЕРМИНОЛОГИЯНИНГ ТАЛҚИНИ

Н.Б.Кулдашова, БухДУ

Немис ва француз тиллари кафедраси ўқитувчиси (PhD)

This article analyses terminology, origin of terminology and its features, place of this branch in linguistics. Besides there is shown some scholars’ theoretical views on this theme.

Key words: *term, terminology, conceptual, translation, publication, dictionary, branch, neologism.*

Маълумки, инсон маънавиятининг энг буюк маҳсули ҳисобланган тил нафақат маълум бир фикрни ифода этувчи восита ҳисобланади, балки жамиятда юз бераётган барча ўзгаришлар тилда ўз аксини топади.

Тилшунослик тил ҳақидаги, унинг ижтимоий табиати, вазифаси, ички тузилиши, таснифи, муайян тилларнинг амал қилиш қонунлари, тарихий тараққиёти ҳақидаги фанлиги маълум бўлиб, мақсади, вазифаси ва шу кабиларга кўра, унинг умумий тилшунослик, структуравий тилшунослик, қиёсий-тарихий тилшунослик, лингвомаданият-шунослик, нейролингвистика, паралингвистика, этнолингвистика, психоллингвистика, социоллингвистика, менталингвистика, когнитив лингвистика, интерлингвистика (бир тилдан иккинчи тилга таржима қилиш) каби бир нечта соҳалар шахсининг жамиятдаги фаолияти билан алоқадор тил хусусиятларини ўрганади.

Дунёда илм-фан, илм-маърифат, техника ва технология тараққий этиб борар экан, янги ғоялар, янги қарашлар, янги терминлар пайдо бўлиб бораверади. Тилшуносликда янги терминларнинг кириб келиши эса янги имкониятларни очади, лексикология ва

терминологияни бойиши ҳамда ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади, шунингдек, ўзига хос қийинчиликларни ҳам пайдо қилишини инкор этиб бўлмайди.

Ҳозирги кунда тилшуносликдаги терминология соҳасининг тараққий этиб боришини, янги сўз яшаш, сўзларга янги маънолар юклаш, баъзи бир категорияларнинг лексикалашуви, сўз бирикмасининг семантик бир бутун ҳолга келиб қолиши, шунингдек, бошқа турли тиллардан сўз олиш ва сўз яшаш сабабли рўй бермоқда ҳамда тилшуносликнинг лексик қатламини ҳосил қилувчи термин ва терминологиянинг лингвистик аспектларидан терминшунослик кўплаб тадқиқотчиларни диққат марказида турибди.

Терминология соҳасидаги жумбоқларни ечимини топиш долзарблиги кенг бўлиб, ҳаёт билан ҳамоҳанг юради. Қолаверса, “тилшуносликда терминологик масалаларга оид кўпгина тадқиқотлар олиб борилган бўлса-да, мазкур масала ўзининг етарлича тасдиғини топган, деёлмаймиз. Жуда кўплаб ўз ечимини кутаётган муаммолар ҳалигача мавжуд. Айниқса, терминнинг семантикасига оид масалалар жиддий тадқиқ этилиши лозим”[3, 14].

Тилшуносликда термин ва терминология, терминшунослик соҳасида олиб борилаётган қатор тадқиқотлар бўлсада, термин ҳақидаги таъриф, айниқса, терминологиянинг тарихий илдизлари, шаклланиши, маданий-тарихий ривожланиши ва тараққиёт босқичлари, термин тушунчаси ҳамда унга доир муаммолар, терминларнинг миллий ўзига хослиги, шунингдек, уларнинг композицион жиҳатлари каби масалалар юзасидаги тадқиқотларнинг кун тартибига қўйилиши амалга оширилган тадқиқотларни ҳар жиҳатдан пухта ва холис баҳолашга имкон беради.

Термин (*лот. terminus* – чек, чегара) – илм-фан, техниканинг бирор соҳасига хос муайян бир тушунчанинг аниқ ва барқарор ифодаси бўлган сўз ёки сўз бирикмасидир [12, 73]. Термин – илм-фанда, техникада, санъатда қўлланиладиган бирор бир тушунчани аниқ англатадиган сўз ёки сўз бирикмасидир, умумадабий сўзлардан фарқли ўлароқ терминларга экспрессивлик ва кўпмаънолилик хос эмас [7, 486].

Маълумотларга таяниб “терминология” сўзи лотинча *terminus* ва грекча *logos* сўзларидан ташкил топган бўлиб, “терминлар ҳақидаги фан” маъносини англатади, деб айтиш ўринлидир.

А.Д. Хаютин инглиз тилининг этимологик луғатига асосланиб мазкур сўз илк бор немис олими С.Шютц (С.G. Shutz) томонидан 1786 йилда қўлланилганини таъкидлайди. Унинг аниқлашича, мазкур сўз инглиз, француз тилларида XVIII аср охирларидан, рус тилида эса XIX аср бошларидан истеъмолга кирган [4,10].

Термин аниқ, бир маъноли, экспрессив хусусиятларидан холи бўлиб, ўз навбатида, ўз терминологик соҳа майдонида аниқ, аммо ушбу майдонидан чиқиши билан, ўз асосий хусусиятларини йўқотадиган сўз ёки сўз бирикмасидир. Терминнинг ясалиши ўзлашган сўзларнинг сўз ясалиш усулларини қамраган ҳолда, миллий тил қуролларининг қўлланилиши билан юз беради. Термин умумхалқ лексикасига ўтиши ёки аксинча умумхалқ лексикасидан терминга, шунингдек, бошқа термин тизимига (теминосистемага) ҳам ўтиши мумкин [8, 8].

Маълум бир тилда бир мавзу доирасига мансуб бўлган махсус сўзлар тўпланганида терминология ҳосил бўлади.

О.С.Ахманова “ ... лингвистик терминология бошқа ҳар қандай терминология каби терминларнинг оддий мажмуи эмас, балки ўзига хос семиологик тизим” эканлигини таъкидлайди [1, 509].

Машхур рус олими А.А.Реформатскийнинг фикрича, терминологик тадқиқотларда терминларнинг асосий лисоний белгилари хусусида икки хил қараш мавжуд: биринчи навбатда, терминларнинг номинативлиги, иккинчидан, унинг тушунча билан боғлиқ бўлади [5, 47]. Олим термин ва унинг моҳияти нима, масаласи ечимига изоҳ берганда номинация ва унга яқин тушунчалар позицияси томонидан қарайди [6, 106].

Ф.А.Циткина “термин – бу махсус ёки касб ҳунарга оид билим соҳасига тегишли илмий тушунчани репрезентация қилиб берувчи тил белгиси ҳисобланади”, деб таъриф беради [11, 10].

Термин сўзи ўрнида гоҳида атама сўзини ишлатиш ҳоллари кузатилади. Аммо бу тўғри эмасдек туюлади. Чунки атама термин сўзига нисбатан тор тушунчани ифодалашни бизга маълумдир.

С.Д. Шелов терминларни фан соҳаларига кўра бўлиб, турли билим соҳаларига оид терминлар – кенг кўламда мазмун касб этадиган терминология эканлигини асолайди. Терминнинг фақатгина муайян бир билимлар соҳа терминологияси баъзи умумий муҳитнинг ажралмас қисми эканлигини ва у ерга бошқа билимлар соҳалари, мураккаб жамлик каби, ўзининг терминологияси билан кириши мумкинлигини ҳамда узлуксиз алоқада бўлиши натижасида уларнинг компонентларининг кесишишига ёки тўқнашувига сабаб бўлади деган ўзининг бир неча фикрини айтади [9, 795-799].

Академик В.В.Виноградовнинг таъкидлашича, терминология соҳасида тилнинг тараққиётида, унинг лексик тизимида халқнинг моддий ва руҳий маданияти билан боғлиқлик яққол кўзга ташланади [2, 6].

Терминологияга бағишланган ишларнинг барчасида у ёки бу соҳанинг муайян тушунчаларини англатадиган, таърифга эга бўлган ва, айниқса, номинатив вазифасини бажарадиган бирликлар термин ҳисобланади, деб қаралади.

Маълум бир тилда бир мавзу доирасига мансуб бўлган махсус сўзлар тўпланганида терминология ҳосил бўлади.

Ф. де Соссюр сўз ва терминни қиёслашда терминнинг қуйидаги хусусиятларини ажратиб кўрсатади:

1. Маънонинг алоҳида предмет ёки ҳодисага эмас, предметлар ёки ҳодисалар синфи ёхуд турига алоқадорлиги;
2. Маиший тушунчалар ёки умумий тасаввурларга эмас балки, илмий ёки техник тушунчаларга алоқадорлиги;
3. Терминнинг қатъий белгиланган терминлар тизими доирасида амалда бўлиши яъни терминнинг доим терминлар тизимининг бир бўлаги бўлиши;
4. Борлиқдан ўта мавҳумлашиши, хаттоки ундан буткул узилишгача бориши;
5. Терминнинг муайян билимларни ва таълимни талаб қилувчи маълум касбий фаолият билан боғлиқлиги.

Санаб ўтилган фарқлар тилшунослар томонидан аниқланган [10, 285].

Компютер лингвистикасини тадқиқ этган олим Маршюк “терминология” сўзи кўп маъноли бўлиб, у терминларни ўрганадиган фан бўлиши билан бирга, маълум бир соҳа терминларининг мажмуи тўғрисидаги ҳам фандир. Аммо термин ва терминларни ўрганадиган фан деган таърифга кўпроқ “терминшунослик” сўзи ҳам мос келишини, “терминография” эса лексикографиянинг бир қисми бўлиб, терминшунослик билан узвий боғланган ҳолда терминологик луғатлар тузиш тўғрисидаги фан деб тарифлайди.

Дарҳақиқат, терминология – терминлар ҳақидаги таълимот ва терминлар мажмуи, лингвистиканинг кенг қамровли муҳим соҳасидир.

Илм, фан ва техника тараққиёти жадаллик билан ривожланиб борар экан, нафақат тилшуносликнинг лексик қатламини бойитади, балки нутқда қўлланилаётган қатор лисоний бирликларни ўзида жамлаб кенгайтиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ахманова О.С. Терминология лингвистическая. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 509.
2. Виноградов В.В. Вступительное слово. Вопросы терминологии. – М.: Наука, 1961. –С. 6.
3. Исмаилов Ғ.М. Ўзбек тили терминологик тизимларида семантик усулда термин ҳосил бўлиши. Дисс.филол.фан.ном. Т., 2011. –Б.14.
4. Нишонов П.П. Француз ва ўзбек тиллари юридик терминологиясининг қиёсий-типологик тадқиқи: Филол. фан. ном. ... дисс. автореф. – Т., 2009. – 10 б.
5. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология? Вопросы терминологии. – М., 1961. - С. 47. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. –Т.: ЎзМЭ, 2008. – Б. 73.
6. Reformatskiy A.A. Termin, kak chlen leksicheskoy sistemq yazyka. Problemy strukturnoy lingvistiki. М., 1968. – S. 103–106.
7. Розенталь Д.Э. и Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – М., 1976. – 486 с.
8. Felber H. Terminological work and standardization of terminology. – Paris, 1974. P.1. 8.
9. Shelov Sh.D. Eo‘yo raz ob orpedeleniya ponyatiya “termin”. Vestnik Nijnegorodskogo universiteta. 2010. №4 (2). S. 795-799
10. Соссюр Ф.Де. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 285 с.
11. Циткина Ф.А. Терминология и перевод: К основам сопоставительного терминоведения. – Львов, 1988. – 10 с.
12. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Т.: ЎзМЭ, 2008. –Б. 73.

<i>Шарипова Умида Шавкатовна.</i> СООТНОШЕНИЕ КОНЦЕПТА И ПОНЯТИЯ В КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ.....	203
<i>Sharopova Shahlo Kahramonovna.</i> DEVELOPMENT OF A SYSTEM OF PROFESSIONALLY-ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN A TECHNICAL UNIVERSITY BASED ON SUBJECT-LANGUAGE INTEGRATION.....	206
<i>Д.Ш. Курбонова.</i> ХОРИЖИЙ ТИЛИ ДАСТЛАБКИ САБОҚЛАРИНИ БЕРИШДА БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМДА КИЧИК ГУРУХЛАРДА ИШЛАШ АФЗАЛЛИКЛАРИ.....	210
<i>Бақоева Муҳаббат Қаяумовна.</i> БАДИИЙ ТАРЖИМА ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК МУАММОЛАРИНИНГ МУШТАРАК ЎРГАНИЛИШИ МАСАЛАЛАРИ.....	213
<i>Mubin Raximov, Doniyorova Sitorabonu, G'iyasova Dilshoda, Doniyorov Fayzullo.</i> CONTEMPORARY APPROACH AND METHODS IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE.....	216
<i>O.I.Jumayeva.</i> «ВАХТ» КОНСЕПТИНИНГ О'ЗБЕК ТИЛИДА ВОҚЕАЛАНИШИ.....	218
<i>Cho'lpon Zabihullah Muhammad navob o'g'li.</i> SHIMOLIY AFG'ONISTON O'ZBEKLARI TILIDA LEKSIK MA'NODOSHLIKKA DOIR VA'ZI MULOHAZALAR.....	220
<i>Khamraeva Gulchehra Ibrakhimovna.</i> THE IMPORTANCE OF ROLE PLAYING ACTIVITIES IN IMPROVING STUDENTS' COMMUNICATION SKILLS.....	225
<i>Джумаева Дильноза Бахшуллоевна.</i> ДИСКУРСИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ОСОБЕННОСТИ АНТРОПОНИМА (На примере «Уфк» трилогии Саида Ахмада).....	227
<i>Fayzullayeva Mubayyo, Djumaeva Iroda Nuriddinovna.</i> DIFFERENCE OF VERBAL MARKERS IN GENDER DIALECTS.....	230
<i>Н.Б.Кулдашова.</i> ТИЛШУНОСЛИКДА ТЕРМИНОЛОГИЯНИНГ ТАЛҚИНИ.....	231

2- ШЎЪБА. XXI АСР ИНГЛИЗ ВА АМЕРИКА АДАБИЁТИ. АДАБИЁТ, САНЪАТ ВА ЗАМОН. ҚИЁСИЙ АДАБИЁТШУНОСЛИК ВА ТАРЖИМАШУНОСЛИКНИНГ ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ.....	235
<i>Бақоева Муҳаббат Қаяумовна.</i> БАДИИЙ ТАРЖИМА ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК МУАММОЛАРИНИНГ МУШТАРАК ЎРГАНИЛИШИ МАСАЛАЛАРИ.....	235
<i>Ravinder Gargesh.</i> STYLISTIC ANALYSIS OF THEODORE ROETHKE'S POEM <i>DOLOUR</i>	237
<i>Ахмедова Шоира Нематовна.</i> ЎЗБЕК АДАБИЙ ТАНҚИДИ ЖАНРЛАРИ ТИЗИМ СИФАТИДА	245
<i>Қувватова Дилрабо Хабибовна.</i> ИҚБОЛ МИРЗО ШЕЪРЛАРИ ПОЭТИКАСИГА ХОС АЙРИМ ЖИХАТЛАР.....	249